

УДК 372.461

І. А. Гречишкіна

**ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ
МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В СУЧАСНОМУ
НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ**

Актуальність проблеми оптимізації початкового етапу мовленнєвого розвитку дітей зумовлена надзвичайною роллю мови і мовлення в житті окремої людини і суспільства в цілому. Мовленнєвий розвиток дитини є головним інструментом, за допомогою якого вона встановлює контакт із довкіллям і завдяки якому відбувається її соціалізація. Водночас, як засвідчує практика, поширення процесів комп'ютеризації, доступності навіть для дітей дошкільного віку телебачення та інших технічних засобів у сім'ї, і в дошкільних закладах, обмежує безпосереднє спілкування дітей з іншими мовцями, внаслідок чого збагачується їхня пізнавальна сфера і водночас гальмується мовленнєва. До того ж мовленнєва компетенція є однією з провідних базисних характеристик особистості, що формується на етапі дошкільного дитинства (А. Богуш, Н. Гавриш, А. Зрожевська, К. Крутій, Т. Піроженко, О. Ушакова та ін.). Втім не завжди методика мовленнєвої роботи з дошкільниками враховує сучасні тенденції. Особливо цей процес потребує оптимізації у роботі з молодшими дошкільниками, що робить проблему розвитку мовлення дітей дошкільного віку нагальною [1].

Суть досліджуваної проблеми полягає в тому, що в теорії і практиці дошкільної освіти основні напрямки методики розвитку мови розроблені досить повно, проте, як свідчать результати досліджень, проведених протягом останнього десятиріччя в проблематиці мовленнєвого розвитку дітей, та практика роботи дошкільних закладів доводять перевагу індивідуальних відмінностей над віковими нормативами, що виступає ускладнюючим чинником в організації мовленнєвої роботи. Вивчення особливостей мовленнєвого розвитку дітей раннього та молодшого віку, на жаль, протягом останніх десятиліть не тільки в Україні, а і зарубіжжям, стало предметом дослідження лише незначного числа наукових досліджень (Л. Калмикова, Г. Лопатіна, Т. Науменко, О. Саприкіна, С. Цейтлін, Т. Юртайкіна та ін.). Відзначаючи специфіку мовленнєвого розвитку малюків, науковці наголошують на необхідності оптимізації цього процесу не лише за рахунок мовленнєвих занять, а в інших видах діяльності. Вивчення досвіду організації мовленнєвої роботи в дошкільних закладах переконливо довело, що багато дошкільнят відчувають труднощі у створенні зв'язного висловлювання (тексту), бо робота з розвитку зв'язного мовлення проводиться не завжди своєчасно і часто без урахування індивідуально-мовного розвитку кожної дитини.

Метою даної статті є розкриття особливостей пропедевтичної роботи з розвитку в дітей молодшого дошкільного віку зв'язного мовлення.

Проблема зв'язного мовлення займає центральне місце у дослідженнях мовного онтогенезу. Це обумовлено її соціальною значимістю і роллю як вищої форми інтелектуально-мовленнєвої діяльності в розвитку особистості дитини.

Особливості становлення, формування та розвиток зв'язного мовлення дітей дошкільного віку були предметом дослідження вчених різних галузей: психологія (Л. Виготський, О. Лурія, Г. Леушина, Ж. Піаже, С. Рубінштейн, Д. Єльконін та ін.), психолінгвістів (Л. Калмикова, М. Рождественский, Т. Ушакова, Л. Щерба, Н. Харченко та ін.), педагогів (В. Захарченко, Е. Короткова, Н. Кузіна, Є. Тихеева, Д. Фесенко та ін.), лінгводидактів (А. Богуш, Н. Гавриш, К. Крутій, Л. Паламар та ін.).

Оволодіння рідною мовою передбачає сформованість базових знань про мову як знакову систему народу і засіб комунікації. Протягом дошкільного дитинства дитина має навчитись не лише встановлювати контакт, вести розмову, намагаючись зрозуміти та доносити свої потреби і думки до інших. Дошкільник має навчитись також будувати зв'язне висловлювання: називати предмет (це яблуко), описувати його, розповідати про якусь подію, явище, послідовність дій; висловлювати своє ставлення, розмірковувати (О. Ахматова, М. Жинкін, І. Синиця та ін.). Така розповідь складається з низки речень, що характеризують суттєві сторони та властивості того явища, яке описується; мають бути логічно пов'язані один з одним і розгортатися в певній послідовності, щоб слухач повно й точно зрозумів мовця. У цьому випадку ми будемо мати справу із зв'язним мовленням, тобто з мовленням змістовим, логічним, послідовним, досить зрозумілим, яке не потребує додаткових запитань і уточнень (А. Арушанова, А. Богуш, О. Ушакова).

У словнику лінгвістичних термінів, поняття «зв'язне мовлення» розглядається як складне і багатопланове явище, що вживається в різних значеннях: як процес і як продукт мовної діяльності, і визначається як «відрізок мовлення, що володіє значною протяжністю і розчленовується на більш-менш закінчені самостійні частини» [2].

Зв'язне мовлення, як зазначає С. Рубінштейн «це таке мовлення, що може бути цілком зрозумілим на ґрунті його власного предметного змісту; все в ньому стає зрозумілим для іншого із самого контексту мовлення» [3].

На думку І. Синиці, зв'язність мовлення – це насамперед логіка його думок, їх послідовність, взаємозалежність, доказовість. Вона певною мірою залежить від зв'язності мислення [4]. Дитина вчиться мислити, навчаючись говорити, вона також вдосконалює своє мовлення, коли вчиться мислити.

Г. Бородин визначає зв'язне мовлення, як словесне розгорнуте висловлювання (низка логічно сполучених речень), яке забезпечує спілкування та взаєморозуміння людей [5]. Тому, для досягнення зв'язності мовлення, необхідно вміти не тільки дібрати зміст, який потрібно передати мовлення, а й використати необхідні для цього мовні засоби.

На основі теоретичного аналізу, ми визначили власне розуміння зв'язного мовлення як певного продукту не лише мовленнєвої, а ще й інтелектуальної діяльності, що зрозуміле для іншого та забезпечує спілкування та взаєморозуміння людей. Щоб гарно, зв'язно розповісти про щось, потрібно чітко уявити собі об'єкт розповіді (предмет, подію), вміти аналізувати, відбирати основні (для певної ситуації спілкування) властивості і якості, встановлювати причинно-наслідкові, часові та інші відносини між предметами та явищами.

У наукових працях, присвяченій періоду раннього дитинства, вказується на те, що розвиток мови дітей третього року життя слід розглядати, як підготовчий етап в оволодінні умінням будувати зв'язне висловлювання (Н. Аксаріна, Г. Ляміна, М. Кольцова, Т. Наумова, М. Попова та ін.).

На перший план у формуванні початку зв'язного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку має виступити розвиток тих сторін кожного з мовних завдань (фонетичного, лексичного, граматичного), які впливають на побудову зв'язного висловлювання. Маємо на меті розглянути кожне з цих мовних завдань. Результати спеціальних досліджень дитячого мовлення (О. Гвоздєв, Д. Ельконін, Г. Ляміна, С.Цейтлін, Н. Швачкін та ін.) довели, що фонематичний слух розвивається дуже рано. Уже в два роки діти розрізняють всі тонкощі рідного мовлення, розуміють і реагують на слова, які різняться лише однією фонемою. Такий рівень розвитку фонематичного слуху є достатнім для повноцінного спілкування, але більшість науковців, що вивчали особливості мовленнєвого розвитку дітей з фонематичним недорозвиненням мовлення (Н. Жукова, Г. Каше, О. Мастюкова, А. Нікашина, Л. Спірова, В. Тарасун, А. Ястребова та ін.) неодноразово вказували на їх труднощі в оволодінні навичками усного зв'язного мовлення. Науковці наголошували на тому, що навички звукового аналізу не виникають у дітей спонтанно самі по собі, тому що такої потреби в їхній практиці мовленнєвого спілкування ніколи не виникало. Завдання оволодіти цими діями ставиться дорослим, а самі дії формуються в процесі спеціально організованого навчання, під час якого діти засвоюють алгоритм звукового аналізу (Л. Журова, Д. Ельконін).

Традиційно центральним завданням лексичного розвитку в дошкільному віці визначалося розширення словникового запасу в процесі ознайомлення з навколишнім середовищем, тобто кількісне його накопичення в пасивному, а насамперед в активному словнику [6]. Завданням лексичного розвитку визначається дбати не тільки про

кількісне накопичення словника дитини, а й про засвоєння ними властивостей нових слів, розуміння зв'язку між словом і контекстом, між словами, об'єднаними в тематичні групи (А. Гончаренко, Н. Горбунова, К. Крутій, Є. Струніна, Н. Харченко). Потребує уваги розвиток в дитини чуття мови, виховання шанобливого, дбайливого ставлення до слова як виразника духовності людини, її естетичних уподобань та етичних переконань.

Завданням граматичної сторони, вбачають засвоєння дошкільниками морфології, що вивчає структуру та граматичне значення слова (відмінювання за родами, числами, відмінками); словоутворення (аспекти словотворення, функціонування й будови похідних та складних слів); ситаксису (сполучення та порядок розташування слів, загальні властивості речення). Тому, засвоюючи граматичні правила практичним шляхом, дитина починає розуміти смислові зв'язки, вчиться правильно будувати фрази та об'єднувати їх у речення (Л. Калмикова, К. Крутій, Г. Ніколайчук). Метою такої роботи науковці вбачають у засвоєнні дітьми мовних узагальнень, яке має відбуватися не через наслідування мовних зразків вихователя, а насамперед завдяки власним продуктивним діям, активній мовленнєвій практиці [6].

Отже, якість зв'язного мовлення залежить від рівня розвитку всіх сторін мовлення (фонетичного, лексичного, граматичного), у ньому виявляються всі досягнення дошкільника в опануванні рідного мовлення.

Зв'язне мовлення виконує низку важливих функцій, головною з яких є комунікативна, що реалізується у двох основних формах – **діалозі** та **монолозі**. Кожна з цих форм має свої специфічні особливості, які зумовлюють зміст і характер методики їх формування. Лінгвістика протиставляє діалогічне та монологічне мовлення, виходячи з їх різної комунікативної спрямованості, лінгвістичної та психологічної природи [7].

Зв'язність монологічного мовлення починає формуватися у надрах діалогу як провідної форми мовленнєвого спілкування. Характеристика діалогічного та монологічного мовлення подається в багатьох роботах (А. Богуш, А. Бородич, Н. Гавриш, І. Луценко, М. Пентилюк, В. Сказкіна, О. Ушакова, Л. Федоренко, Г. Фомічова, Л. Щерба та ін.).

За визначенням С. Єрмоленко, діалог – форма мовної комунікації, учасники якої обмінюються репліками-висловлюваннями. По суті, діалог є чергуванням слухання та промовляння здебільшого невеличких, неповних, еліптичних речень простої будови, якими обмінюються співрозмовники.

Науковці підкреслюють, що діалог, як правило, відбувається а певній ситуації та супроводжується активною й виразною інтонацією, мімікою, жестами (Г. Лопатіна, Т. Піроженко). Співрозмовникам знайомий спільний предмет розмови, тому думки та судження стислі, неповні, іноді фрагментарні. До лінгвістичних характеристик діалогу належать також переважне застосування розмовної лексики та

фразеології, недомовленість, скороченість, наявність простих та складних безсполучникових речень, імпровізаційний, реактивний характер висловлювань. Типовим для діалогічного мовлення є активне застосування шаблонів, кліше, мовленнєвих стереотипів, сталих формул спілкування (Л. Якубинський). Зв'язність як характеристика будь-якого тексту також властива діалогу, тільки, як зазначав відомий психолінгвіст О. Леонтьєв, зв'язність у діалозі встановлюється кількома співрозмовниками [6].

Монолог – мовлення однієї людини, орієнтоване на сприймання його іншими людьми, яке не передбачає миттєвого, безпосереднього відгуку слухачів. Орієнтація на слухача вимагає зрозумілості та змістовності мовлення, адже інформація, яку бажає висловити мовець, невідома іншим.

До лінгвістичних характеристик монологу науковці відносять: застосування переважно літературної лексики; розгорнутість висловлювання; наявність ускладнених синтаксичних конструкцій; прагнення до чіткого граматичного оформлення зв'язності на основі розгортання системи елементів зв'язку; певна завершеність. Мовець здебільшого використовує позамовні та інтонаційні засоби виразності, проте, на відміну від діалогу, вони відіграють другорядну роль, оскільки монолог менш емоційний [7].

Деяко сумнівним є твердження Д. Бараннік щодо монологічного мовлення як одностороннього говоріння, нерозрахованого на негайну відповідну словесну реакцію, оскільки, на нашу думку, є недостатньо повним [8].

Визначення цього терміну, надане О. Лешенко, вказує на таку характеристику, як те, скільки осіб бере участь у мовленні – це мовлення одного, тоді як всі інші тільки слухають, а прямої участі в ньому не беруть, тобто мовлення спрямоване на слухача, але слухач пасивний, він не бере активної участі в розгортанні змісту мовлення [9].

Таким чином, проблема зв'язного мовлення дітей дошкільного віку на сучасному етапі розкрита в багатьох аспектах і продовжує розкриватися, що доводять праці, доробки, дослідження багатьох вчених і науковців сучасності. Разом з тим можливості молодших дошкільнят з розвитку зв'язного мовлення залишаються недосить вивченими. Недостатня теоретична розробленість проблеми створює труднощі в роботі вихователів з дітьми молодшого дошкільного віку.

Список використаної літератури

1. Богуш А. М. Запрошуємо до розмови: посібник для роботи з дошкільниками / А. М. Богуш, Г. І. Григоренко. – К. : Освіта, 1997. – 151 с. **2. Ахматова О. С.** Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахматова. – М. : Педагогика, 1986. **3. Основы** общей психологии. – М. : Педагогика, 1989. – С. 468–469. **4. Психологія** усного мовлення. – К. : Рад. пік., 1974. – С. 150. **5. Методика** развития речи детей. – М. :

Просвещение, 1984. – С. 44. **6. Гавриш Н. В.** Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят / Н. В. Гавриш. – К. : Шкільний світ, 2006. – 119 с. **7. Богуш А. М.** Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови: Підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш. – К. : Вища школа, 2007. – 542 с. **8. Баранник Д. Х.** Усний монолог: загальні особливості мовної культури / Д. Х. Баранник. – Дніпропетровськ : ВДУ, 1969. – 144 с. **9. Лещенко О. М.** Методика навчання рідної мови і грамоти. – К. : Вища школа, 1972.

Гречишкіна І. А. Проблема розвитку зв'язного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку в сучасному науковому дискурсі

У статті розкрито особливості становлення, формування та розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку, який був предметом дослідження вчених різних галузей. Розкрито особливості пропедевтичної роботи з розвитку в дітей молодшого дошкільного віку зв'язного мовлення. Проаналізовано сучасні та минулі дослідження стосовно розвитку мовлення дошкільників. Проаналізовано та розкрито, що на перший план у формуванні початку зв'язного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку має виступити розвиток тих сторін кожного з мовних завдань (фонетичного, лексичного, граматичного), які впливають на побудову зв'язного висловлювання. Охарактеризовано роботу з кожною з цих сторін. У статті порівнюються та розкриваються поняття монолог та діалог.

Ключові слова: зв'язне мовлення, зв'язність мовлення, діалог, монолог.

Гречишкіна И. А. Проблема развития связной речи у детей младшего дошкольного возраста в современном научном дискурсе

В статье раскрыты особенности становления, формирования и развития связной речи детей дошкольного возраста, которая была предметом исследования ученых разных отраслей. Раскрыты особенности пропедевтической работы по развитию у детей младшего дошкольного возраста связной речи. Проанализированы современные и прошлые исследования по развитию речи дошкольников. Проанализированы и раскрыты, что на первый план в формировании начала связной речи у детей младшего дошкольного возраста должен выступить развитие тех сторон каждого из языковых задач (фонетического, лексического, грамматического), которые влияют на построение связного высказывания. Охарактеризована работа с каждой из этих сторон. В статье сравниваются и раскрываются понятия монолог и диалог.

Ключевые слова: связная речь, связность речи, диалог, монолог.

Grechishkina I. The Problem of Coherent Speech in Children of Primary School age in the Modern Scientific Discourse

The article reveals peculiarities of formation and development of coherent speech of preschool children, which was the subject of research scientists from different fields. The features propaedeutical development work in children younger preschool coherent speech. Analyzes current and past research on language development of preschoolers. Analyzed and disclosed that to the fore in the early formation of coherent speech in children of primary school age is to make the development of those aspects of each of the language tasks (phonetic, lexical, grammatical) that affect the construction of coherent expression. Characterized the work of each of these parties. The article compares and disclosed the concept of monologue and dialogue.

Key words: coherent speech, broadcast connectivity, dialogue, monologue.

Стаття надійшла до редакції 17.01.2017 р.

Прийнято до друку 24.02.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Докучаєва В. В.

УДК 371.133

О. О. Кравчишина

**ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДАХ**

Інноваційні світові процеси стимулюють українську систему освіти до вдосконалення професійної підготовки, підвищення ефективності навчання: збільшується обсяг знань, змінюється зміст освіти, впроваджуються інновації в освітній процес. Сучасне суспільство потребує компетентних фахівців, здатних виконувати свою професійну діяльність у нових соціально-економічних умовах. Метою багаторівневої структури педагогічної освіти у вищих навчальних закладах є розширення можливостей щодо виконання освітянських запитів особистості й суспільства, підвищення рівня наукової та професійної підготовки фахівців з огляду на зміни, які відбуваються на ринку праці.

Визначальним у сфері освіти стає такий підхід, що спрямований на забезпечення індивіда не лише глибокими та різнобічними знаннями, а й здатностями цими знаннями користуватись у будь-якій проблемній ситуації, у мінливих умовах, тобто адаптувати до різноманітних соціальних трансформацій. У державі підвищено попит на соціально активну, творчу особистість, здатну самостійно вирішувати проблеми та нести особисту відповідальність за свої вчинки. Для того щоб